

Justyna Biernat

miejski wielogłos

przewodnik po tomaszowskich muralach

urban polyphony

a guide to the Tomaszów murals

Jerozolimska 6 | 6 Jerozolimska Street

Mistrz szewstwa Florian Morach z córką Dorotą i wnuczką Beatą.

Początek lat 70. XX wieku, ul. Jerozolimska

Mural na podstawie fotografii ze zbiorów rodzinnych
Urszuli i Doroty Morachówien, córek Floriana Moracha

Data powstania muralu: 4 sierpnia 2022 roku

Master shoemaker Florian Morach with his daughter Dorota
and granddaughter Beata.

Early 1970s, Jerozolimska Street

Mural based on photographs from the family collection
of Ursula and Dorota Morach, daughters of Florian Morach

Date of the mural: 4 August 2022

Autorzy i autorki muralu | Authors of the mural:

Marcin Staniec (instruktor)

Marlena Dębowska

Agata Fornalczyk

Magdalena Grzmił

Weronika Jasnos

Emilia Karlińska

Maja Lubicka

Renata Łopat

Milena Maciak

Bartłomiej Sęk

Hanna Sęk

Maria Sęk

Weronika Wierzejewska

Szewcem jest od dawna. Dyplom z Urzędu Starszych Zgromadzenia Cechu Szewców otrzymał w 1927 roku, „udowodniwszy biegłość i zdolność w sztuce szewskiej”. Miał wtedy siedemnaście lat i mieszkał w swoim rodzinnym Turku. Rzemiosło Florian Morach rozwijał pod opieką Jana Szajdzińskiego w Kaliszu. Wraz z rodziną Szajdzińskich opuścił Kalisz w październiku 1936 roku i przeprowadził się do Tomaszowa. Jego matka i siostra wówczas nie żyły, z ojcem nigdy nie miał kontaktu. W nowym mieście wielokrotnie zmieniał miejsce zamieszkania, aż do momentu, w którym się ożenił, i z żoną oraz dziećmi wprowadził na ulicę Jerozolimską 6. Tutejsze mieszkanie stało się jednocześnie warsztatem szewskim na długie lata.

Jego ślub z Henryką Moruś odbył się w sierpniu 1945 roku. Henryka wychowywała wtedy samotnie trzynastoletniego Kazimierza, jej pierwszy mąż Stefan Piasny został aresztowany w grudniu 1941 roku i zginął w Auschwitz w styczniu kolejnego roku. Było to niedługo po tym, jak stracili kilkudniową córkę. Wkrótce Henryka trafiła na roboty przymusowe do Austrii, gdzie poznała Floriana.

Henryka pochodzi z rodziny o tradycjach robotniczych. Jej rodzice Bronisława i Ignacy pracowali w Fabryce Dywanów, mieszkali w prężnie rozwijającej się Rolandówce. Ona sama ma doświadczenie w pracy w przędzalni. Teraz zajmuje się domem i wychowaniem córek: Urszuli i Doroty. W wolnych chwilach zagląda do naprzeciwległego kina „Mazowsze” z prośbą o odłożenie kilku biletów na premierę. Jeśli podczas seansu zdarzy jej się zasnąć, wkrótce wraca, by dokończyć film.

Pochylony nad biurkiem Morach trzyma w dłoniach młotek i dłuto, wsłuchuje się w głosy dobiegające z radioodbiornika. Stojące przy biurku niewielkie metalowe wiadro wypełnione jest wodą. Moczy się w nim skóra na zelówki. Tu i ówdzie leżą drewniane kopyta, szpilki, gwoździe i nożyce. Na półkach ściennych cyrkle, raszple, szczypce. W powietrzu unosi się zapach farb i klejów. Morach przygotowuje właśnie buty na koturnie, zwane tęczówkami – każdy zamiszowy pasek ma inny kolor. Korek kupuje od marynarzy w Gdyni, cholewki od miejscowego cholewkarza. Cała reszta należy do niego – wykrajanie, dziurkowanie, klejenie, szycie.

Drzwi do warsztatu są uchylone, słońce wdziera się przez szpary i pada na przybrudzony atramentem szewski fartuch. Rytmiczny stukot młotka miesza się ze śmiechem i okrzykami dzieciaków na podwórku, ktoś właśnie wygrał w cymborgaja.

He has been a shoemaker for a long time. He received his diploma from the Senior Board of the Guild of Shoemakers in 1927, “having proved his proficiency and ability in the art of shoemaking”. He was seventeen years old at the time and lived in his home town of Turek. Florian Morach developed his craft under the mentorship of Jan Szajdziński in Kalisz. Together with the Szajdziński family, he left Kalisz in October 1936 and moved to Tomaszów. His mother and sister were already dead at the time, and he never had any contact with his father. He changed his place of residence several times in the new city until he got married and moved with his wife and children to 6 Jerozolimka Street. The flat also became his shoemaker's workshop for many years.

His wedding to Henryka Moruś was held in August 1945. At the time, Henryka was raising thirteen-year-old Kazimierz alone; her first husband Stefan Piasny had been arrested in December 1941 and died in Auschwitz

the following January. This was shortly after they had lost their daughter, who was a few days old. Henryka was soon sent to forced labour in Austria, where she met Florian.

Henryka comes from a family with working-class traditions. Her parents Bronisława and Ignacy worked at the Carpet Factory, and lived in the thriving Rolandówka. She herself is experienced in working in a spinning mill. She now takes care of the house and the upbringing of her daughters Urszula and Dorota. In her free time, she visits the "Mazowsze" cinema across the street and asks for a few tickets for the premiere. If she happens to fall asleep during a screening, she soon returns to finish the film.

Leaning over his desk, Morach holds a hammer and chisel in his hands, listening to the voices coming from the radio. A small metal bucket standing by the desk is filled with water. He uses it to soak some leather for a pair of shoes. Here and there lie wooden lasts, pins, nails and scissors. The wall shelves are filled with compasses, rasps and pliers. The smell of paint and glue lingers in the air. Morach is working on a pair of platform shoes called "irises" – each suede strap is a different colour. He buys the cork from sailors in Gdynia, the uppers from a local upper maker. Everything else is up to him – cutting, punching, gluing, sewing.

The door to the workshop is ajar, the sun seeps in through the gaps and falls on the ink-stained shoemaker's apron. The rhythmic clatter of the hammer mixes with the laughter and shouts of the kids in the yard; someone has just won at air hockey.

fotografie | photographs

Wszystkie fotografie pochodzą ze zbiorów rodzinnych Urszuli i Doroty Morachówien

All photographs are from the family collection of Urszula and Dorota Morach

**Henryka i Florian Morachowie z córką.
Lata 50. XX wieku**

**Henryka and Florian Morach
with their daughter in the 1950s**

Florian Morach z matką
Leonardą de domo Perszkiewicz
i siostrą

Brak datacji
Nieobecny na zdjęciu ojciec Bertold
był tkaczem

Florian Morach with his mother
Leonarda, née Perszkiewicz
and his sister

No data available
His father Bertold, not in the photo-
graph, was a weaver

Rodzice Henryki: Ignacy Moruś i Bronisława
de domo Piotrowska oraz siostra Henryki,
Helena

Rok ok. 1910

Henryka's parents Ignacy Moruś and Broni-
sława, née Piotrowska and Henryka's sister
Helena

Circa 1910

Henryka Moruś I voto Piasna z synem Kazimierzem.
Brak datacji

Henryka Moruś, Piasna by her first marriage, with her son
Kazimierz. No data available

źródła | sources

1. Wywiad z Dorotą Morach przeprowadzony 11.08.2022.
 2. Zbiory rodzinne Doroty Morach (dyplom mistrza szewskiego Floriana Moracha, akt urodzenia Floriana Moracha i Leonardy Perszkiewicz).
 3. APTM. AmT. KmT. Zesp. 7 sygn. III/3100, III/3112, III/3135.
1. Interview with Dorota Morach on 11.08.2022.
 2. Family collection of Dorota Morach (master shoemaker's diploma of Florian Morach, birth certificate of Florian Morach and Leonarda Perszkiewicz).

Justyna Biernat – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk i prezes Fundacji Pasaże Pamięci. Autorka naukowej edycji listów z tomaszowskiego getta (*Sen o teatrze. Listy z tomaszowskiego getta*, 2018) i przewodnika po tomaszowskim getcie (*Czarne sylwetki. Przewodnik po tomaszowskim getcie/Black Silhouettes. Guide to the Tomaszów Mazowiecki ghetto*, 2020). Prowadzi warsztaty edukacyjno-artystyczne wokół wielokulturowego dziedzictwa Tomaszowa Mazowieckiego oraz badania nad historią tomaszowskiego getta. Laureatka konkursów: Nagroda POLIN 2020 (wyróżnienie), Ośrodek KARTA 2019 (finalistka), Nagroda KLIO 2019 (laureatka w dziedzinie edytorstwo za *Sen o teatrze*).

Justyna Biernat – Assistant Professor at the Institute of Art, Polish Academy of Sciences in Warsaw, and President of the Spaces of Memory Foundation. She is the editor of letters from the Tomaszów ghetto (*Sen o teatrze. Listy z tomaszowskiego getta*, 2018) and the author of *Czarne sylwetki. Przewodnik po tomaszowskim getcie/Black Silhouettes. Guide to the Tomaszów Mazowiecki ghetto*, 2020. She combines academic and cultural activity, running artistic and educational projects on the subject of memory, space and history dedicated to participants at every age.

MIEJSKIE
CENTRUM
KULTURY

ISBN 978-83-965483-0-6

9 788396 548306